

Марія Бабішена
помічник юриста, ЮФ "Гаро та Партнери"

Ганна Гаро
керуючий партнер ЮФ "Гаро та Партнери"

Контроль за цільовим витрачанням аліментів:

реформа в дії

Сімейний кодекс України визначає, що батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття. Одним зі способів такого утримання є сплата аліментів. У 2017 та 2018 роках було здійснено спробу посилення захисту прав дітей на належне утримання і запроваджено значні новели у сфері сплати аліментів на дитину. Зокрема, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів» № 4928 від 08.07.2016, підписаного Президентом України 06.06.2017 року, було внесено зміни до норм Сімейного кодексу, якими було закріплено право власності дитини на одержані на неї аліменти. Положеннями ч.1 та ч.2 ст. 179 Сімейного Кодексу України в новій чинній редакції передбачається:

1. Аліменти, одержані на дитину, є власністю дитини.

2. Той із батьків або інших законних представників дитини, на ім'я якого виплачуються аліменти, розпоряджається аліментами виключно за цільовим призначенням в інтересах дитини. Неповнолітня дитина має право брати участь у розпорядженні аліментами, одержаними на її утримання.

Спірним є питання, що являють собою аліменти. Сімейний кодекс України визначає поняття «аліменти» як кошти на утримання дитини (ст. 181 СКУ). Однак, наразі на законодавчому рівні не встановлено, на які саме витрати можуть бути використані аліменти і що включає в себе поняття «утримання дитини». Тож, відповідно, на законодавчому рівні також не визначено, що саме включає в себе

поняття «цільове призначення аліментів», що значно ускладнює можливість встановлення факту їх нецільового витрачання. Наприклад, постає питання, чи є цільовим витрачанням аліментів заправка одержувачем аліментів за ці кошти машини, щоб возити дитину в школу? Або, наприклад, використання аліментних коштів на оплату комунальних платежів за опалення у квартирі, де мешкає дитина? З одного боку, в даному випадку забезпечується інтереси та права дитини на комфортні умови проживання, забезпечення реалізації її права на навчання, а з іншого – ці кошти витрачаються не безпосередньо на утримання дитини. І це лише декілька з безлічі спірних питань, які виникають з приводу цільового використання аліментів на дитину.

У постанові Апеляційного суду Черкаської області від 05.07.2018 року, справа № 22-ц/793/1092/18, судом було зазначено, що «виключного переліку того, на що повинні витратитися грошові кошти законом не встановлено, але вони повинні бути спрямовані на забезпечення потреб та інтересів дитини, таких як харчування, лікування, гігієна, одяг, придбання речей необхідних для розвитку і виховання дитини, реалізації її здібностей». Тож, як бачимо, визначення «цільового» використання одержаних на дитину аліментів є досить неоднозначним і спирається на особисте переконання суду та/або органів опіки та піклування (служби у справах захисту прав дітей)

Частково спробу вирішити це дискусійне питання було зроблено у липні 2018 року. Остання реформа Міністерства юстиції України у сфері вдосконалення порядку стягнення аліментів і захисту права дитини на належне утримання розширила перелік прав не лише дітей та одержувачів аліментів, а й їх платників. Однією з новел Закону № 2475-VIII від 03.07.2018 стало запровадження контролю за цільовим витрачанням аліментів **у формі інспекційних відвідувань одержувача представником органу опіки та піклування**. У разі наявності сумнівів щодо цільового використання аліментів, відповідно до норм чинного законодавства передбачено, що їх платник має можливість захистити права та інтереси дитини

шляхом звернення до відповідних органів з метою перевірки цільового використання аліментів.

Хто саме і яким чином здійснює контроль за цільовим витрачанням аліментів?

Стаття 186 Сімейного кодексу України в редакції Закону № 2475-VIII від 03.07.2018 року визначає, що контроль за цільовим витрачанням аліментів здійснюється органом опіки та піклування у формі інспекційних відвідувань одержувача аліментів, порядок та періодичність здійснення яких визначаються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей. За заявою платника аліментів (крім тих, які мають заборгованість зі сплати аліментів) інспекційні відвідування одержувача аліментів здійснюються органом опіки та піклування позапланово, але не більше одного разу на три місяці.

Відповідно до ст. 56 Цивільного кодексу України, органами опіки та піклування є районні, районні в містах Києві та Севастополі державні адміністрації, виконавчі органи міських, районних у містах, сільських, селищних рад. На практиці питанням захисту прав дітей займаються Служби у справах дітей, що діють при відповідних державних адміністраціях.

Таким чином, платник аліментів, який вважає, що сплачувані ним суми використовуються інакше ніж на потреби дитини, може звернутись із заявою до органу опіки і піклування щодо наявності факту нецільового використання цих коштів, а Служба у справах дітей повинна буде здійснювати контроль за витрачанням аліментів.

Якщо раніше у Сімейному кодексі не було чітко визначено, в якому порядку і як часто може здійснюватись відповідний контроль органами опіки і піклування, то після останніх змін у липні 2018 року, у ст. 186 СКУ передбачено, що визначення порядку та періодичності здійснення таких інспекційних відвідувань одержувача аліментів покладено на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей. Таким органом в Україні є Міністерство соціальної політики.

Однак, ні раніше, ні після внесення відповідних змін до Сімейного кодексу, уповноваженим органом не було розроблено порядок чи інструкцію, які б регламентували процес здійснення контролю за цільовим витрачанням аліментів, його періодичність і обсяг повноважень органів опіки і піклування у цій сфері.

Відсутність чітко визначеного переліку дій, які включатиме інспекційне відвідування чи факторів, які є визначальними для оцінки цільового чи нецільового витрачання аліментів, фактично призводить до того, що кожна Служба у справах дітей здійснює таку перевірку в різному обсязі, надаючи висновок спираючись на внутрішнє переконання. Оскаржити факт поверхневої перевірки чи необґрунтованість висновку органу опіки і піклування фактично неможливо, оскільки за відсутності конкретно встановленого порядку відсутні і критерії для визначення правильності дій працівників органу опіки і піклування. Однак, звинувачувати працівників Служб у справах дітей теж не варто. Виконуючи таку перевірку вони мають діяти обережно, щоб не перевищити свої повноваження (обсяг яких при здійсненні контролю за цільовим витрачанням аліментів досі чітко не визначений). Порядок здійснення контролю за цільовим використанням аліментів не визначений й у Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України №866 від 24.09.2008 року.

Працівники Служб у справах дітей на запитання щодо регламентації порядку проведення перевірок цільового використання аліментів зазначили, що єдиний врегульований механізм здійснення таких перевірок відсутній, а методи контролю визначаються індивідуально у кожній ситуації. Зокрема, за словами працівників Служб у справах дітей, як і раніше так і зараз, після реформ, на практиці така перевірка зазвичай включає в себе проведення **обстеження умов проживання дитини, надсилання запитів в навчальний заклад та заклад охорони здоров'я, де отримує послуги дитина.** Також одержувачу аліментів пропонують самостійно надати підтвердження їх цільового використання (це можуть бути, наприклад, чеки, що засвідчують купівлю дитячого одягу, їжі).

Наслідки у разі виявлення нецільового використання аліментів їх одержувачем.

У разі нецільового витрачання аліментів, відповідно до ст. 186 Сімейного кодексу України, платник має право звернутися до суду з позовом про зменшення розміру аліментів або про внесення частини аліментів на особистий рахунок дитини у відділенні Державного ощадного банку України.

Що робити у випадку, якщо орган опіки і піклування не виявив обставин, які свідчать про нецільове використання аліментів?

Відповідно до ст. 19 Сімейного Кодексу України, звернення за захистом до органу опіки та піклування не позбавляє особу права на звернення до суду.

Важливо пам'ятати, що правом на звернення до суду заявник може скористатися і без попереднього звернення до органів опіки та піклування, особисто зібравши докази, які підтверджують нецільове використання аліментних платежів. Однак, судова практика йде таким шляхом, що краще для початку звернутись до органу опіки і піклування і лише потім йти до суду, оскільки саме на органи опіки і піклування покладено здійснення контролю за нецільовим використанням аліментів. До того ж, єдиного переліку, що визначав би, які саме докази повинні бути надані суду для встановлення факту нецільового використання аліментних коштів не існує і вони визначаються залежно від конкретної ситуації, що склалась.

Суд може не погодитись з висновком органу опіки та піклування, якщо такий висновок є недостатньо обґрунтованим чи суперечить інтересам дитини.

Тож, якщо платник аліментів не погоджується з висновком органу опіки і піклування, він має право звернутись з позовом до суду і навести свої аргументи щодо нецільового використання аліментів чи/та щодо необґрунтованості висновку.

То що робити, якщо платник аліментів вважає, що сплачені ним аліменти використовуються не за їх цільовим призначенням?

Є декілька варіантів можливих дій:

1) Звернення до органів опіки і піклування з заявою про нецільове використання аліментів їх одержувачем.

Оскільки контроль за цільовим використанням аліментів відповідно до Сімейного кодексу України покладено на органи опіки та піклування, найпоширенішим варіантом дій при бажанні перевірити цільове використання аліментів є саме звернення з заявою до Служби у справах дітей за місцем проживання дитини. Як показує практика, зараз (як і до реформи) представники Служби здійснюють перевірку переважно шляхом бесіди з отримувачем аліментів, перевіркою умов проживання дитини.

2) Звернення до суду з позовом про зменшення розміру аліментів або про внесення частини аліментів на особистий рахунок дитини у відділенні Державного ощадного банку України.

Одним із способів захисту прав платника аліментів є судовий захист. Звертатись до суду бажано вже після звернення до органів опіки та піклування, оскільки дуже часто у своїх рішеннях суди звертають увагу, що позивачем не було здійснено спробу врегулювати спір та перевірити чи є використання аліментів цільовим, в той час як функцію такого контролю безпосередньо покладено на органи опіки та піклування..

При зверненні до суду необхідно також зважати на те, що довести факт нецільового використання аліментів вкрай складно, оскільки в чинному законодавстві відсутній перелік того, на що мають витратитись аліменти, а тому і визначення того, які витрати вважати нецільовими, фактично здійснюється за внутрішнім переконанням судді.

Також варто зазначити, що неправильне формулювання позовних вимог може звести нанівець всі зусилля по доведенню нецільового використання. Наприклад, часто платник аліментів просить суд зобов'язати одержувача, який використовує аліменти не за їх цільовим призначенням звітувати про те, на що витрачаються аліментні кошти, однак, суд правомірно зазначає, що обов'язок звітувати про витрати аліментів не передбачено законодавством і відмовляють у задоволенні позовних вимог.

Тож, якщо ви все ж таки вирішили захищати свої права у суді, варто звернутись до адвоката, який проаналізує Вашу конкретну ситуацію і зможе ефективно побудувати стратегію, зібрати необхідні докази та підготувати позовну заяву відповідно до усіх вимог чинного законодавства.

Але обравши варіант звернення до суду необхідно бути готовим, що це досить тривалий процес, а доказування є дуже непростим через недосконалість чинного сімейного законодавства щодо нецільового використання аліментів.

3) Сімейна медіація

Дуже часто впевненість у нецільовому використанні коштів одержувачем аліментів виникає у їх платника через взаємну недовіру та відсутність діалогу між батьками дитини. Через свої власні образи тато і мама не можуть сісти і спільно вирішити питання утримання їх спільної дитини, а тому звертаються до суду і роками продовжують конфлікт, витрачаючи свої нерви та кошти.

Медіація (примирення) є процедурою альтернативного, добровільного врегулювання спорів, вирішення конфліктів шляхом ведення переговорів між сторонами конфлікту (спору) за допомогою одного або декількох медіаторів з метою досягнення сторонами взаємоприйняттого рішення про врегулювання конфлікту (спору) або усунення спричиненої конфліктом (спором) шкоди.

Переваги медіації у сімейних спорах:

- Результатом медіації є досягнення компромісного результату, який задовольняє обидві сторони (в той час як при вирішенні спору судом завжди є переможець і сторона, що програла).

- Порівняно з вирішенням справи судом, яке може тривати не один рік, медіація дозволяє вирішити конфліктну ситуацію набагато швидше. Оскільки медіаційна діяльність є однією з основних практик юридичної фірми «Гаро та Партнери», ми з власного досвіду можемо сказати, що оскільки сімейні спори є дуже емоційними, процедура медіації допомагає сторонам перейти від особистих образ до конструктивного діалогу. Скажемо по секрету, у нашій практиці бували ситуації, коли конфлікт вдавалось вирішити навіть за одну-дві зустрічі з медіатором.

- Медіатор направляє переговори та допомагає сторонам почути один одного, конструктивно обговорити конфліктні моменти та самостійно дійти до найбільш прийняттого для обох сторін рішення. Таким чином, сторони самі обирають і регулюють умови вирішення спору, а не віддають усе на розсуд суду.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що наразі інститут контролю за цільовим використанням аліментів недостатньо регламентований, що значно ускладнює можливість захисту прав дитини на належне утримання. Відсутня і усталена практика, що давала б змогу визначити, як саме можна встановити факт нецільового використання аліментів.

Головне, батькам дитини, як тим, що платять аліменти, так і тим, що здійснюють розпорядження ними, варто пам'ятати, що дитина це не іграшка, а особистість зі своїми потребами і бажаннями. І якщо дорослі самі можуть забезпечити свої потреби і захистити свої права, то дитина потребує у цьому допомоги своїх мамі і тата, а мирне вирішення спорів збереже не лише ваші гроші і час, а й психологічне здоров'я вашої дитини.